

попереднього, є фундаментом для становлення і розвитку наступного. Наступність забезпечує взаємозв'язок усіх елементів минулого, теперішнього і майбутнього.

З'ясовано, що важливою ознакою наступності є зовнішні та внутрішні механізми її організації. Зовнішня сторона характеризується організацією роботи, а внутрішня – її змістом (включає в себе знання, уміння й навички дітей, їхнє подальше зростання та вдосконалення).

Уточнено педагогічну складову понять „навчальна діяльність” та наступність навчальної діяльності”. Навчальна діяльність – це процес організації педагогом пізнавальної активності дітей з метою засвоєння останніми програмових знань, умінь, навичок, а також способів діяльності. Структура навчальної діяльності включає навчальну діяльність педагога, спрямовану на організацію засвоєння дітьми певних знань, умінь і навичок та власну навчальну діяльність дітей, у ході якої вони сприймають та засвоюють навчальний матеріал.

Наступність навчальної діяльності – це взаємозв'язок та узгодженість змісту, ступенів і етапів навчального процесу, методів, прийомів, форм його організації, при яких знання, уміння й навички формуються у певному порядку: коли наступний елемент навчального матеріалу, взаємопов'язуючись з попереднім, опираючись на нього, готує до засвоєння нового.

Важливою ознакою наступності навчальної діяльності в умовах дошкільної та шкільної ланок освіти є її структура, яка передбачає два етапи: формування готовності старших дошкільників до навчальної діяльності в школі та адаптацію першокласників до шкільних умов навчання.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Державна національна програма „Освіта”: Україна ХХІ століття. – К: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 4–9.

УДК 811+378.12

А.В. Шишко

СКЛАДОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. У статті досліджуються теоретичні аспекти розуміння сутності педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови. Автор робить спробу визначити основні змістовні характеристики досліджуваного поняття.

Аннотация. В статье исследуются теоретические аспекты понимания сущности педагогической компетентности будущего преподавателя иностранного языка. Автор делает попытку определить основные содержательные характеристики исследуемого понятия.

Annotation. At the article the theoretical aspects of understanding of essence of pedagogical competence of future teacher of foreign language are explored. An author gives it a shot to define basic rich in content descriptions of the explored concept.

В умовах адаптації вітчизняної системи вищої освіти до вимог Болонського процесу та сучасних суспільних трансформацій висуваються нові вимоги до викладача вищої

школи, насамперед – іноземної мови, в контексті не тільки демонстрації ним високого рівня фахової компетентності, але й педагогічної готовності до забезпечення європейської якості освіти, переходу до нових форм і методів організації навчального процесу, його демократизації, забезпечення мобільності студентів в межах європейського освітнього простору, інформатизації вищої освіти тощо.

Компетентність фахівця об'єктивно набуває все більшої актуальності завдяки ускладненню і постійному розширенню соціального досвіду, сфери освітніх послуг, появі інноваційних типів шкіл, авторських педагогічних програм, проєктів, технологій, виникненню різних форм презентації і переробки інформації, зростаючому рівню запитів соціуму. Відповідно майбутній викладач іноземної мови має володіти насамперед педагогічною компетентністю як готовністю на якісному рівні організувати результативний процес формування у майбутніх фахівців знань, вмінь і навичок з іноземної мови, достатніх для взаємодії у іншомовному середовищі; становлення у них в навчально-виховному процесі ВНЗ знань про культуру європейських народів, європейських демократичних цінностей, спрямованістю до виховання ціннісного ставлення майбутніх фахівців до педагогічної діяльності, розвитку їхніх професійних і особистісних якостей і характеристик.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що вчені приділяють значну увагу розробці вимог до загальної підготовки викладача вищої школи. Ці проблеми знайшли свого розв'язання у працях А. Алексюка, С. Архипової, С. Гончаренка, В. Майбороди, Н. Нікандрова, І. Рейнгарда, О. Сухомлинської та ін. Умови формування особистості вчителя і викладача, його професійної культури і компетентності досліджувалися В. Гриньовою, С. Золотухіною, І. Зязюном, Н. Кузьміною, В. Слатьоніним, С. Сисоєвою, В. Радуллом та ін.

У педагогічній науці накопичено значний досвід розв'язання проблем професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови. Зокрема, цій проблематиці присвячені праці О. Бердичівського, О. Бігіч, Ж. Вітліна, Т. Зубенко, Л. Кадченко, О. Кузнецової, С. Ніколаєвої, В. Пасинок, Н. Савчак, Н. Склярєнко, В. Цетлін, Т. Шкваріної та ін. Проте проблема формування педагогічної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови, зокрема визначення її змістовних характеристик, залишається малодослідженою, що зумовлює актуальність даної статті.

Завданням статті ми вважаємо систематизацію теоретичних підходів до інтерпретації сутності та визначення складових педагогічної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови.

Протягом останнього часу компетентнісний підхід активно використовується при дослідженні засад професійної освіти, насамперед проблем формування професійної компетентності фахівців різних професій, у тому числі – вчителів різних спеціальностей. Серед авторів, які приділяють увагу цій проблемі, Л. Мітіна, А. Маркова, Н. Кузьміна, В. Кричевський, Л. Карпова, Л. Хоружа та ін. Компетентність та відповідні їй компетенції, на думку згаданих науковців, є тими індикаторами, що дозволяють визначити функціональну готовність майбутнього фахівця до життя й професійної діяльності, подальшого особистісного і професійного розвитку й до активної участі в житті суспільства.

Науковці європейських країн також вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливим є усвідомлення самого поняття компетентності,

розуміння, які саме компетенції необхідно формувати, що має бути результатом навчання [3].

Слід відзначити, що на різних етапах розвитку педагогічної науки значна увага приділялася вивченню особистості майбутнього вчителя чи викладача, а також – умов та факторів її ефективного професійного становлення. Професійна й педагогічна компетентність стали предметом активного дослідження науковців лише з 90-х років минулого століття, що пов'язано, насамперед з визнанням у провідних країнах світу (США, країни Західної Європи) значної ефективності компетентнісного підходу у загальній і професійній освіті.

Зауважимо, що категорії „компетентність” та „професійна компетентність” попри значну кількість досліджень залишаються предметом наукової дискусії. Ми враховуємо позицію М.Михайліченка, який визначає наступні суттєві характеристики компетентності:

- „ефективне використання здібностей, що дозволяє здійснювати професійну діяльність на належному рівні згідно існуючих вимог;
- здатність оволодівати знаннями, вміннями і здібностями, необхідними для роботи за спеціальністю при одночасній автономності і гнучкості, зокрема при вирішенні професійних проблем; розвинуте співробітництво з колегами й професійним міжособистісним середовищем;
- інтегроване сполучення знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному виробничому середовищі;
- здібність щось робити якісно, ефективно в широкому форматі контекстів з високою мірою саморегуляції, саморефлексії, самооцінки; швидкої, гнучкої і адаптивної реакції на динаміку обставин і середовища [6, 20-21].

А. Маркова вважає, що компетентність – це поєднання психічних якостей, психічних станів, що дає змогу діяти самостійно й відповідально, оволодіння людиною навичками і вміннями виконувати трудові функції. Дослідниця обґрунтовує, що поняття „компетентність” конкретної особи вужче, ніж її професіоналізм. Людина може бути професійною у своїй галузі, але не бути компетентною у вирішенні професійних питань [5, 31–34].

Слід відзначити, що у абсолютній більшості досліджень існує розмежування понять „компетентність” та „компетенція”. Визначення компетентності схожі за змістом, тоді як для „компетенції” немає єдиного тлумачення. Це поняття трактується як „сукупність повноважень, прав, обов'язків якого-небудь посадовця, встановлена законом, статутом або іншими положеннями”; „володіння знаннями, що дозволяють судити про щонебудь”, „сфера питань, в яких хто-небудь добре поінформований” тощо. Термін „компетенція” також широко використовується в лінгвістиці і методиці викладання іноземних мов (мовна, лінгводидактична компетенції).

Таким чином, лінгвісти частіше говорять про лінгвістичну компетенцію, що належить майбутньому викладачеві як фахівцеві з іноземної мови, психологи ведуть мову про компетентність як про психологічне новоутворення особистості, педагоги – як про певне утворення у професійній структурі фахівця. Як показує аналіз дефініцій, „компетенція” є похідним поняттям від „компетентності” і позначає сферу нових знань, умінь і навичок людини, тоді як „компетентність” семантично первинна категорія і представляє їх інтериоризовану сукупність, систему знань людини.

Ми враховуємо думку І. Зимньої, яка розмежовує поняття „компетентність” та „компетенція” як: потенційне – актуальне, когнітивне – особистісне й розглядає

компетентність як актуальну особистісну якість, що формується, як інтелектуально й соціально-професійну характеристику людини [1].

Ми вважаємо, що базовим утворенням, котре змістовно включає в себе педагогічну компетентність майбутнього викладача іноземної мови є професійна компетентність. При цьому ми спираємось на думку В.Сластьоніна, який вважає, що поняття „професійна компетентність” характеризує єдність теоретичної й практичної підготовленості вчителя до педагогічної діяльності й констатує його професійність [7].

Є. Бондаревська пов’язує феномен професійної компетентності з поняттям „педагогічна культура”, розглядає його як базовий компонент, який сприяє формуванню фахівця високої культури, а не „ремісника в освіті”. На думку Б. Гершунського, професійна компетентність є якимсь рівнем, ступенем, якісним і результативним показником сформованості професійних знань, навичок володіння предметом і уміння їх реалізації в діяльності.

Професійна компетентність може бути представлена і як система, що включає аспекти філософського, психологічного, соціологічного, культурологічного, особистісного порядку (Т. Браже, М.Запрудський). У американській соціальній науці в модель компетентного фахівця включено також дисциплінованість, самостійність, комунікативність, прагнення до саморозвитку. Шведські учені вважають, що професійна компетентність – це інтеграція інтелектуальних, моральних, соціальних, естетичних, політичних аспектів знань.

Більшість учених, як вітчизняних, так і зарубіжних, сходяться на думці, що професійна компетентність педагога визначається професійними знаннями і вміннями, ціннісними орієнтаціями в соціумі, мотивами його діяльності, культурою, що виявляється в мові, стилем спілкування, загальною культурою, здібністю до розвитку свого творчого потенціалу, а також володінням методикою викладання предмету, здатністю розуміти і взаємодіяти із студентами, пошаною до них, професійно значущими особистими якостями. Відсутність хоч би одного з цих компонентів руйнує всю систему і зменшує ефективність діяльності педагога.

Ми враховуємо думку В. Лозової, що компетентність викладача має „інтегративну природу, тому що її джерелом є різні сфери культури (духовної, громадської, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної тощо), вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси”. Автор також зазначає, що компетентність „включає екологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну, етичну та інші складові змісту його підготовки та передбачає нарощування знань, умінь, досвіду професійно-особистісного саморозвитку творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення” [4, 5].

Враховуючи, що педагогічна діяльність є основним видом професійної діяльності майбутнього викладача іноземної мови, педагогічна компетентність, на думку І.Колеснікової, є інтегральною професійно-особистісною характеристикою, яка визначає готовність і здатність виконувати педагогічні функції у відповідності з прийнятими в соціумі нормами, стандартами, вимогами. Отже, досліджуване утворення виражає те загальне, що притаманне історично-конкретному носію педагогічної професії, що робить його причетним до педагогічного співтовариства і певної педагогічної культури, цінностей педагогічної діяльності.

Узагальнюючи вищеназвані підходи, ми вважаємо за можливе обґрунтувати власне визначення педагогічної компетентності майбутнього викладача, розглядаючи її як інтегроване утворення у цілісній професійній структурі особистості, що є одним із

проявів його професіоналізму, показником сформованості професійно необхідних якостей і характеристик на засадах системи теоретичних знань та практичного досвіду, що зумовлюють достатній та високий рівень готовності до здійснення педагогічної діяльності, забезпечують високий рівень самоорганізації та професійної самореалізації.

Ми погоджуємось з Б. Гершунським, І. Зимньою, В.О. Сластьоніним та ін. про складний характер змісту педагогічної компетентності майбутнього викладача та схилиємось до необхідності виокремлення таких основних підсистем в її структурі:

1. Система педагогічних та навчально-інформаційних знань та вмінь, а також способи їхнього вдосконалення та поновлення.

2. Система вмінь і навичок щодо організації навчально-виховного процесу у вищій школі.

3. Ціннісно-мотиваційний компонент (загальнокультурна компетентність, гуманістичні ціннісні орієнтації та установки до ефективної професійно-педагогічної діяльності та самовдосконалення).

4. Саморегуляція (психологічна компетентність, самооцінка, педагогічна позиція).

Ми враховуємо думку О.Овчарук, яка, досліджуючи теоретичні засади компетентнісного підходу у вітчизняній освіті, визначає такі загальні навчально-інформаційні вміння та навички:

- швидко актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію;
- самостійно шукати нову інформацію з різних джерел;
- вміння користуватися інформаційно-комунікативними технологіями;
- користуватися каталогами, складати бібліографію;
- користуватися різноманітною довідковою літературою;
- працювати з графіками, схемами, таблицями, картинками;
- складати план, тези виступів, доповідей, статей;
- знати й застосовувати прийоми швидкого читання;
- використовувати прийоми розуміння тексту (структурування ставлення пізнавальних запитань, „діалог” з автором тощо);
- працювати самостійно з підручником (розуміти будову книги і призначення всіх елементів апарату орієнтування в текстах розділів, тем, параграфів; будувати процес самонавчання за певним завданням);
- знати й вдаватися до прийомів смислового групування матеріалу;
- знати як і вміти упорядковувати та відтворювати інформацію (план, алгоритм, таблиця, схема, класифікація, стислий переказ тощо);
- вміти перетворювати інформацію на спосіб діяльності;
- досконало застосовувати загальнонавчальні вміння й навички [3, 22].

Вважаємо, що названі вміння й навички мають бути характерними для педагогічної компетентності будь-якого викладача. Втім, особливості педагогічної культури майбутнього викладача саме іноземної мови визначаються специфікою професійної діяльності та власне фахового предмета.

Характеризуючи специфіку предмету „Іноземна мова”, слід зазначити, що процес навчання йому здійснюється в руслі культурологічного, лінгвістичного, лінгвокраєзнавчого, комунікативного і ситуативно-тематичного підходів. Це висуває ряд важливих вимог до педагога-професіонала у сфері іноземної мови, а саме – бути джерелом достовірних і коректних знань з предмету, носієм іншомовної культури, організатором продуктивної ситуативно-тематичної комунікації, що призводить до розвитку і виховання особистості студентів в цілому і дозволяє виробити особистісні

сенси суб'єктів навчально-виховного процесу у ВНЗ і оцінити всю організовану діяльність.

Ми вважаємо, що фахові й педагогічні знання, вміння й навички, мотиваційний компонент та саморегуляція можуть розглядатися через певні компетенції (як результати оволодіння знаннями, вміннями й навичками) як основні критерії.

Найбільш важливою для професійної компетентності викладача іноземної мови вчені вважають комунікативну компетенцію, під якою розуміють здатність спілкуватися письмово і усно з носієм конкретної мови в реальній життєвій ситуації. При цьому особлива увага приділяється смисловій стороні вислову, а не тільки правильності використовуваних мовних форм.

У змісті комунікативної компетенції американські лінгвісти виділяють граматичну, соціолінгвістичну, стратегічну і мовна компетенції. Н. Гез до змісту терміну „комунікативна компетенція” включає вербально-когнітивну, лінгвістичну, вербально-комунікативну і метакомунікативну компетенції.

Другою важливою складовою педагогічної компетентності викладача іноземної мови є дидактичний компонент, в якому знаходять прояву первинні значення компетентності „обізнаність, володіння знаннями, досвідом”, і який є системою придбаних знань з урахуванням їх широти, глибини, об'єму, стилю мислення, норми педагогічної етики, соціальних функцій педагога.

Викладач повинен мати фундаментальні професійні знання, а саме теоретико-методологічні у галузі гуманітарних, світоглядних, власне професійних наук, оптимальний обсяг ідей, цінностей, уявлень, універсальні способи пізнання і практичної діяльності. Крім того, з одного боку, викладач повинен мати вміння навчати студентів своєму предмету, виховувати їх на його основі, а з іншого – потребу й вміння самоосвітньої діяльності.

Таким чином, в основу дидактичної компетенції викладача іноземних мов входить набутий синтез знань (психолого-педагогічних, соціальних, загальноосвітніх); умінь (професійно-педагогічних, спеціальних, самоосвітніх); навичок творчої педагогічної діяльності, що трансформується з потенційного в реальне, має діяльнісний характер і функціонує у вигляді способів діяльності, необхідних викладачу для проектування власної технології навчання студентів, конструювання логіки навчального і виховного процесу, розв'язання труднощів і проблем, прийомів самостійного і мобільного вирішення педагогічних задач, генерування ідей, нестандартного мислення, що в цілому сприяє підвищенню його самоосвіти й професіоналізму.

Ми вважаємо, що в основі ціннісно-мотиваційного компонента педагогічної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови є загальнолюдські та педагогічні цінності.

Загальнолюдські цінності – це світоглядні ідеали, моральні норми, які відображають духовний досвід усього людства. Вони становлять основу моральності особистості, являють собою єдність національних і загальнолюдських цінностей: доброту, увагу, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повагу, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повагу і любов до своїх батьків.

На думку відомого дослідника І.Ісаєва, педагогічні цінності – сукупність ідей, принципів, правил, норм, що регламентують педагогічну діяльність і педагогічне спілкування. Вони дозволяють майбутньому викладачеві задовольнити власні матеріальні, духовні та суспільні потреби, слугують орієнтиром його соціальної та

професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичної мети освітньої діяльності [2].

У сучасній психолого-педагогічній літературі мотивація характеризується як динамічний процес внутрішнього, психологічного і фізіологічного управління поведінкою, що включає його інновацію, напрям, організацію і підтримку. У психології мотивацію розглядають як процес породження і регулювання цілеспрямованої діяльності в конкретній ситуації і як сукупність внутрішніх властивостей людини, визначальних спрямованість не тільки даної діяльності, але всієї поведінки в цілому. Зокрема, С. Рубінштейн вважає, що до складу мотиваційної сфери входять потреби особистості, її інтереси, спрямованість, тобто те, що є особливо значущим для людини, що в кінцевому рахунку втілюється в якості мотивів і цілей її діяльності і визначає справжній стрижень, ядро особистості [8, 86].

Відповідно до аналізу змісту професійно-педагогічної діяльності майбутніх викладачів іноземної мови вважаємо за доцільне визначити такі провідні мотиви у змісті даного компонента:

1. Мотиви, що визначають спрямованість:

а) соціальні (бажання принести користь суспільству у процесі педагогічної діяльності);

б) професійні (пов'язані з забезпеченням професійної та педагогічної компетентності, успішності професійної діяльності);

в) особистісні (мотиви спілкування, задоволення комунікаційних і професійних потреб тощо).

2. Мотиви, що визначають педагогічну активність (саморозвитку; енергійність та наполегливість у досягненні мети; бажання бути корисним для оточення, соціуму; прагнення до самореалізації, самоутвердження; участі у громадському житті; навчальні; пізнавальні; творчі).

3. Мотиви самовизначення (бажання опанувати певним статусом у соціальній групі, суспільстві; мотиви саморозвитку; прагнення домогтися певних результатів у діяльності; прагнення одержати безпосередні переваги від іншомовної комунікації; мотиви самовдосконалення; самореалізації, кар'єрного зростання тощо).

Зміст саморегуляції виявляється у здатності до рефлексії. Рефлексія виявляється в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності і рівень власного розвитку, особистих досягнень; сформованість таких важливих для викладача якостей і властивостей, як креативність, ініціативність, націленість на співпрацю, співтворчість, упевненість в собі, схильність до самоаналізу, здатність до імпровізації, передбачення, творчій уяви, а також професійно значущих знань (широка обізнаність, ерудованість), умінь і навичок.

Своє практичне втілення рефлексія знаходить в особистій компетенції викладача, яка є регулятором особистих досягнень, пошуку особистих сенсів в спілкуванні із студентами, колегами, спонукачем самопізнання, професійного зростання, вдосконалення майстерності, смислоутворювальної діяльності, розвитку здібностей рефлексій і формування свого власного дидактичного стилю. Існує залежність продуктивного розвитку педагогічної компетентності викладача іноземної мови від володіння їм педагогічною майстерністю на рівні акторсько-режисерського мистецтва, ступеню включеності в постійний тренінг рефлексії, побудови оптимальних алгоритмів рішення професійних задач.

Таким чином, всі перераховані компоненти і види компетенцій інтегруються в одне найбільш синтезоване утворення – педагогічну компетенцію, що є інтеграційною

властивістю особистості фахівця, виявляється в соціолінгвістичній, дидактичній, комунікативній, ціннісній орієнтації майбутнього викладача, його здатності до рефлексії у професійно-педагогічній діяльності. З цих позицій педагогічну компетенцію слід розглядати як загальний критерій педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови.

Література

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5.
2. Исаев И.Ф. Профессионально педагогическая культура преподавателя высшей школы: воспитательный аспект. – Москва-Белгород: Везелица, 1992. – 102 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : „К.І.С”, 2004. – 112с.
4. Лозова В.І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: Матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. – Харків: ОВС, 2002. – С. 3-8.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Просвещение, 1996. – 308 с.
6. Михайліченко М.В. Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу / Дис. ... кан. пед. наук.. – Київ. – 2007. – 221с.
7. Подымова Л.С., Педагогіка: Инновационная деятельность. – М.: Магістр S. – 1997, 224 с.
8. Рубинштейн С.Л. Самосознание личности и ее жизненный путь. // Собр. соч. В 2 т. – М., 1989- Т.2.